

روند مهاجرت در استان اصفهان

دکتر حسن بیک‌محمدی*

چکیده

استان اصفهان در دهه‌های گذشته، تحت تأثیر برنامه‌ریزی اقتصادی و تمرکز سرمایه‌گذارهای صنعتی و افزایش امکانات رفاهی - خدماتی و ایجاد فرصتهای شغلی در بخش کوچکی از آن یعنی شهرستان اصفهان، با نقل و انتقالات شدید جمعیتی روبه‌رو بوده است؛ به طوری که در فاصله سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ بیش از ۵۹۱ هزار نفر^(۱) (۱۵ درصد از جمعیت استان) به این سرزمین وارد و یا در درون آن جابه‌جا شده‌اند که از این تعداد ۴۰ درصد از سایر استانها، ۳ درصد مربوط به مهاجران خارج از کشور و ۵۷ درصد بقیه، مربوط به جابه‌جایی‌های شهری و روستایی داخل استان بوده است. مطالعه مهاجرت‌های بین استانی اصفهان نشان می‌دهد در حالی که رقم خالص مهاجرت استان تا سال ۱۳۳۵ بیش از ۲۰۲ هزار نفر بوده، در فاصله ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ این رقم به ۹۰۷۸۹ + هزار نفر افزایش یافته است. به عبارتی، این استان از حالت مهاجر فرستی، به استانی مهاجرپذیر تبدیل شده است و در این میان نقش شهر اصفهان، به لحاظ برخورداری از ظرفیت‌ها و توان‌های بالای صنعتی، فرهنگی و خدماتی در پذیرش مهاجران از سایر نقاط بیشتر بوده و این شهر را با بیش از ۱/۲ میلیون نفر جمعیت در سال ۱۳۷۵ در ردیف سومین شهر ایران قرار داده است.

در این مقاله نگارنده با استفاده از روشهای تاریخی و تحلیلی، نقل و انتقالات جمعیتی گذشته استان اصفهان را در ابعاد مهاجرت‌های بین استانی و توزیع داخلی، در زمینه عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مؤثر در آنها مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

واژه‌های کلیدی

روند مهاجرت، موازنه مهاجرت، سرشماری، توزیع، تراکم جمعیت، مهاجرت به خارج، مهاجرت به داخل، مهاجرت طول عمر.

مقدمه

تعریفهای مختلفی از مهاجرت شده است که در اینجا به ذکر دو نمونه آن به شرح زیر بسنده می‌شود: «تغییر دائمی یا تقریباً دائمی محل اقامت» (P.22 / 14) و «جابه‌جایی افراد یا گروه‌ها که متضمن تغییر دائمی یا نیمه دائمی محل سکونت دائمی است» (P.144 / 16). مهاجرت یکی از پدیده‌های جمعیت‌شناختی و یکی از جنبه‌های تحلیل جمعیت است؛ پدیده‌ای که به نقل و انتقال سکونت انسان از مکانی به مکان دیگر مربوط می‌شود. مردم غالباً از سرزمینهایی که شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها نامساعد است، خارج می‌شوند و به مناطقی که دارای جاذبه‌های شغلی بهتر، دستمزدهای بالاتر و شرایط اقتصادی و اجتماعی بهتری است، وارد می‌شوند (۱۳ / ص ۱۶۵).

جابه‌جایی جمعیت و تحرکات مکانی انسانها در ایران سابقه‌ای طولانی دارد. قبل از سال ۱۳۰۰، بیشتر جابه‌جایی‌های جمعیتی مربوط به نقل و انتقالات اقوام، ایلات و عشایر و مهاجرت‌های شهر به شهر بوده است. وجود کوی‌ها و تیمچه‌ها و کاروانسراهای مربوط به ساکنان شهرهای دیگر در یک شهر، می‌تواند نشانه جابه‌جایی بین مناطق شهری باشد.

استان اصفهان در طول چهل سال گذشته به دلیل تغییر در روند موقعیت اقتصادی و اجتماعی آن در مملکت و در نتیجه دگرگونی در ساختار عملکردی آن، از نظر نقل و انتقالات جمعیتی تغییرات زیادی داشته و از حالت مهاجرفرستی شدید، به استانی مهاجرپذیر تبدیل شده است؛ به طوری که خالص مهاجرتی استان از ۲۰۲۴۷۳ تا سال ۱۳۳۵ به ۹۰۷۷۹ نفر در دهه ۱۳۶۵-۷۵ رسیده است.

بدیهی است در این مدت استان اصفهان از نظر حجم جمعیت، ساختار شغلی، نسبت جنسی، جمعیت شهری و روستایی و بالاخره مسائل اجتماعی، فرهنگی و زیست-محیطی در معرض تغییر و تحول شدید قرار گرفته است. مسأله مهاجرت در استان از دو نظر قابل توجه و بررسی است:

۱- از نظر مهاجرت‌های بین استانی و مهاجرت‌های داخل استان؛

۲- از نظر توزیع مهاجران در سطح استان.

قابل توجه است که بدانیم سهم شهرستان‌های مختلف استان در نقل و انتقال جمعیتی یکسان نبوده است. مطالعات موجود نشان می‌دهد رشد جمعیت شهری در برخی از شهرها در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ تا ۱۹/۵ درصد (شاهین‌شهر به دلایل جنگ تحمیلی) رسیده و در شهر اصفهان - به‌عنوان بزرگترین قطب صنعتی و خدماتی استان - تراکم زیاد جمعیتی، گرانی زمین، مسکن، اجاره‌خانه و مشکلات زیست-محیطی زیادی را به وجود آورده و به دلیل لبریز شدن از جمعیت، احداث شهرهای جدیدی را در اطراف شهر اصفهان مطرح ساخته است و این منطقه را به یک ناحیه شهری بزرگ تبدیل کرده است.

اهداف پژوهش

اهداف اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

- ۱- شناخت عوامل مؤثر در تبدیل استان به یک منطقه مهاجرپذیر؛
- ۲- نقش شهرستان‌های استان در پذیرش مهاجران و مقایسه آنها با یکدیگر؛
- ۳- ارائه پیشنهاد‌های لازم در جهت متعادل‌سازی جمعیت.

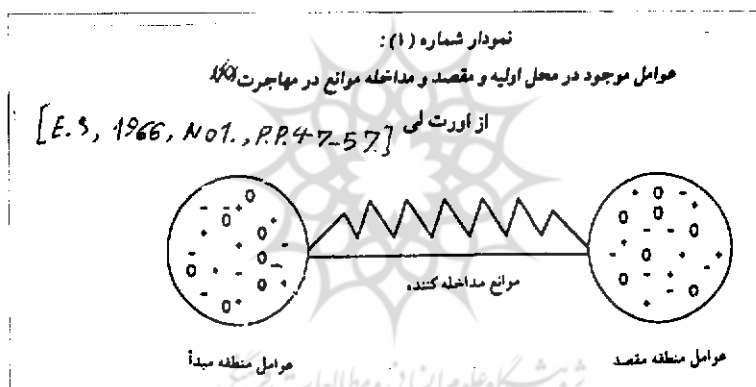
روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق، حوزه مطالعاتی و مسائل آن، در پژوهش حاضر ترکیبی از روش‌های توصیفی، تاریخی و تحلیلی به کار رفته و مراحل آن به شرح زیر بوده است:

- ۱- جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از منابع معتبر؛
- ۲- بررسی و مطالعه کتب و اسناد مختلف؛
- ۳- تبدیل داده‌ها به آمارهای قابل استفاده؛
- ۴- تحلیل آماری و نتیجه‌گیری.

مهاجرت و روند آن در استان

قبل از آنکه در مورد چگونگی و روند مهاجرت‌های استان بحث شود، باید گفت همان‌طور که مطالعات نشان می‌دهد، پدیده مهاجرت نتیجه و حاصل برخورد عوامل جذب‌کننده و دفع‌کننده^(۲) محیطی و فردی سرزمین‌هاست و این مسأله همیشه مورد توجه جغرافیدانان و برخی جامعه‌شناسان بوده است (P.167 / 15). نمودار شماره «۱» نشان می‌دهد که انسان در مکان‌های مختلف با عوامل مثبت و منفی متعددی روبه‌روست که با ارزیابی آنها، محل سکونت خویش را به قصد سرزمین‌های جدید ترک می‌کند، زیرا تعیین موقعیت هر محل و عوامل جاذب و دافع پنهان و آشکار آن می‌تواند اصلی‌ترین عامل و انگیزه در انجام مهاجرت‌ها باشد و مهاجرت‌های استانی نیز از این قاعده مستثنا نیست. (14/ PP.47-57).

نمودار شماره ۱: عوامل موجود در محل اولیه و مقصد و مداخله موانع در مهاجرت از اورت لی

نقل و انتقالات جمعیتی استان اصفهان را در دو بخش مهاجرت‌های بین استانی و توزیع آن در داخل استان به شرح زیر می‌توان مطالعه کرد:

مهاجرت‌های بین استانی

تا سال ۱۳۳۵ استان اصفهان (شامل یزد و اصفهان) در بین استان‌های ایران، از موقعیت اقتصادی و اجتماعی خاصی برخوردار نبوده و به علت اقتصاد کشاورزی، یکی از نواحی مهاجر فرست ایران بوده است. آمار جدول «۱» نشان می‌دهد که این استان ضمن ارتباط

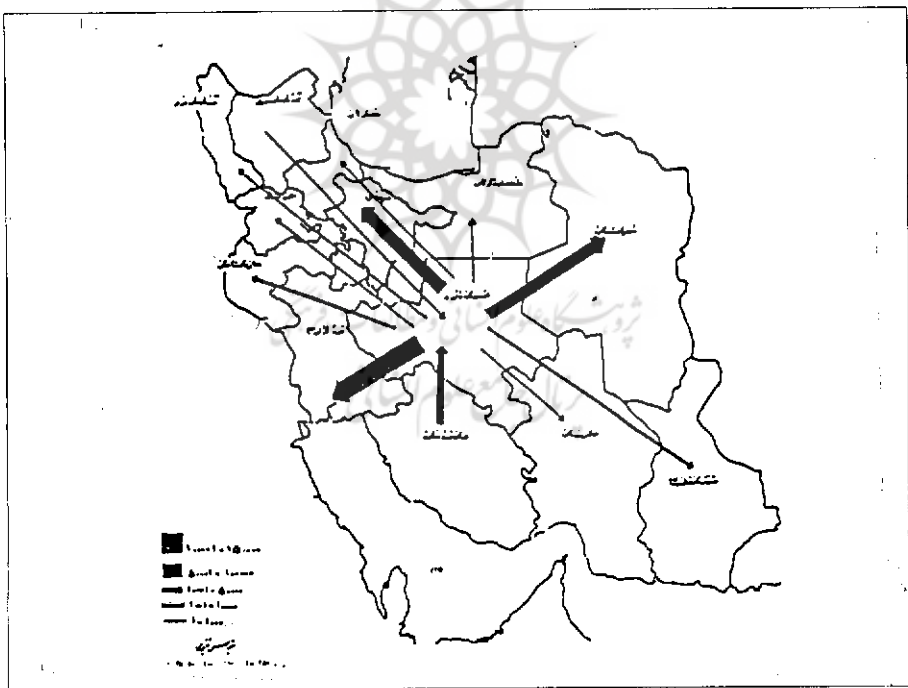
مهاجرتی با استانهای دیگر در مجموع ۲۹۲۶۹ نفر مهاجر (مهاجران طول عمر) داشته و در مقابل ۲۳۱۷۴۲ نفر را به استانهای دیگر فرستاده بوده است که خالص مهاجرتی آن ۲۰۲۴۷۳- نفر بوده است (۷/ص ۱۳).

جدول شماره ۱: توزیع نسبی مهاجران طول عمر استان اصفهان
تا سال ۱۳۳۵ برحسب محل اقامت و محل تولد

ردیف	استان	وارد شدگان به	خارج شدگان از
۱	گیلان	۵۹۹	۷۴۷
۲	مازندران و گرگان	۸۴۵	۱۸۳۶
۳	آذربایجان شرقی	۹۰۸	۹۶۶
۴	آذربایجان غربی	۱۲۷	۱۳۲
۵	مرکزی	۲۶۷۹	۸۳۴۳۱
۶	کردستان	۱۲۲	۱۵۰
۷	کرمانشاه	۵۴۵	۲۳۶۲
۸	اصفهان و یزد	۱۱۷۵۶	۱۱۷۵۶
۹	خراسان	۹۱۱	۱۰۳۶۶
۱۰	خوزستان و لرستان	۲۲۵۸	۱۰۹۴۲۹
۱۱	فارس و بنادر	۱۸۴۳۹	۷۲۹۱
۱۲	کرمان	۱۷۷۸	۲۰۵۴
۱۳	سیستان و بلوچستان	۵۸	۱۲۲۲
۱۴	جمع تعداد	۲۹۲۶۹	۲۳۱۷۴۲
۱۶	موازنه مهاجرت		۲۰۲۴۷۳-

بدیهی است سهم استانهای مختلف در مهاجرفرستی یا پذیرش مهاجران استان اصفهان، یکسان نبوده و نقش برخی از آنها بسیار چشمگیرتر بوده است. جدول «۱» و نقشه «۱» نشان می‌دهد که در بین استانهای کشور، سهم استانهای خوزستان، خراسان و مرکزی در پذیرش مهاجران استان از همه بیشتر بوده است. (خوزستان و لرستان، در سال ۱۳۳۵ یک استان بوده‌اند.)

بدیهی است در این مورد توجه برنامه‌ریزان کشور به سرمایه‌گذاری در دو قطب صنعتی ایران آن روز؛ شهر تهران و استان خوزستان، از جمله شهر آبادان و ایجاد جاذبه‌های شغلی در این مراکز، در جذب مهاجران استان اصفهان بی‌تأثیر نبوده است.

نقشه شماره ۱: جریانهای مهاجرتی خالص بین استانی استان اصفهان تا سال ۱۳۳۵

تا سال ۱۳۴۵ استان اصفهان هنوز مرحله صنعتی شدن خود را آغاز نکرده و به علت ضعف فعالیتهای صنعتی و خدماتی به طور جدی مهاجر فرست بوده است. آمار موجود نشان می‌دهد که تا سال ۴۵، استان اصفهان در مجموع دارای بیلان منفی مهاجرتی بوده و فقط تعداد ۳۴۷۹۸ نفر مهاجر از سایر استانها داشته است (۷ / ص ۳۸). سرشماری سال ۱۳۵۵ مهاجرت را از دو دید «مهاجرتهاى طول عمر» و «مهاجرتهاى دوره‌ای» (در فاصله سالهای ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۵) مورد توجه قرار داده که در اینجا مهاجرت دوره‌ای مد نظر است. در فاصله سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ شهرستان یزد، از استان اصفهان جدا شده است. سالهای ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۱ مصادف با برنامه عمرانى چهارم است که در آن، دولت در ایجاد صنایع سنگین در برخی از نواحی مستعد از جمله استان اصفهان و احداث ذوب آهن و ... در آن پیشقدم شد (۵ / ص ۵۷). سپس در کنار افزایش توان‌های صنعتی این استان و انتقال بخش دیگری از آب کارون به زاینده‌رود و افزایش اراضی سطح زیر کشت و فعالیتهای کشاورزی در روند مهاجرت نیز تغییرات چشمگیری ایجاد شد و تعداد مهاجران سایر استانها به آن، از ۳۴۷۹۸ نفر در سال ۴۵ به ۱۴۲۷۱۸ نفر در سال ۵۵ (بیش از ۴ برابر) افزایش یافت (۷ / ص ۶۷).

جدول شماره ۲: مقایسه توزیع مهاجران نسبت به جمعیت استان اصفهان

در سرشماری ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵

سال	جمعیت استان	تعداد کل مهاجران	نسبت مهاجران به کل (درصد)	وارد شده از سایر استانها	نسبت کل جمعیت استان (درصد)
۱۳۴۵	۱۷۰۳۷۰۱	۷۰۶۶۲	۴/۱۵	۳۴۷۹۸	۲/۰۴
۱۳۵۵	۱۹۶۹۹۶۵	۲۳۵۶۳۰	۱۱/۹	۱۴۲۷۱۸	۷/۲

در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ به علت توجه بیشتر دولت به استان اصفهان و برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در آن و در نتیجه افزایش قابلیت‌ها و ظرفیتهای کشاورزی، صنعتی (از جمله فولاد مبارکه)، (۳) فرهنگی و خدماتی (آموزشی، بهداشتی، گردشگری و ...) و ایجاد جاذبه‌های متعدد، همچنین دور بودن از صحنه‌های جنگ، نقل و انتقال جمعیتی به سوی این استان و بویژه در قطبهای صنعتی و مراکز خدماتی آن افزایش یافت.

آمار جدول شماره «۳» نشان می‌دهد که در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ در مقابل ۷۸۱۶۶ نفر که از استان مهاجرت کرده‌اند، ۱۶۳۳۲۳ نفر به آن وارد شده‌اند که بیلان آن مثبت و خالص مهاجرتی ۸۵۱۵۷+ نفر بوده است. در این دهه، استان اصفهان با همه استانهای کشور ارتباط مهاجرتی داشته و تعداد مهاجران به آن حدود دو برابر مهاجرت‌کنندگان از استان بوده است. نکته قابل تأمل در جدول شماره «۳» و نقشه شماره «۲»، این است که جریان مهاجرت بین استان اصفهان و خوزستان نسبت به سالهای قبل کاملاً عوض شده است. در دهه ۵۵-۶۵ حجم مهاجران استان خوزستان به استان اصفهان بسیار چشمگیر بوده و بیش از ۴۴/۳ درصد از مهاجران به آن را تشکیل داده است. در این ارتباط وقوع جنگ تحمیلی و ورود جمعیت زیادی از جنگ‌زدگان به استان اصفهان را نمی‌توان از نظر دور داشت. آمار سال ۶۵ استان نشان می‌دهد که در این سال ۸۰ درصد از جمعیت شهری استان متولد در شهر محل اقامت خود بوده و ۲۰ درصد بقیه متولد جای دیگر بوده‌اند (۶/ص ۲۰۵).

داده‌های آماری فوق نشان می‌دهد که در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ استان اصفهان یکی از استانهای مهاجرپذیر ایران بوده است. جدول شماره «۳» نشان می‌دهد بعد از خوزستان، مهاجران استان چهارمحال و بختیاری نیز سهم زیادی از مهاجران به استان را تشکیل داده و با ۱۴/۷ هزار نفر بیش از ۹ درصد از مهاجران استان را به خود اختصاص داده است. این جدول همچنین نشان می‌دهد که همانند قبل، سهم عمده مهاجرفرستی و مهاجرپذیری استان مربوط به استانهای مجاور است. آمار فوق همچنین نشان می‌دهد که در این دهه، خالص مهاجرتی استان اصفهان در مقابل خوزستان ۶۱۹۰۷+ و در برابر چهارمحال و بختیاری ۱۱۸۸۰+ نفر بوده است.

جدول شماره ۳: مهاجرت استان اصفهان در دوره ۱۰ ساله ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵

ردیف	نام استان	وارد شدگان به	خارج شدگان از	مهاجرت خالص
۱	تهران	۳۰۰۷۹	۳۴۴۵۵	-۴۳۷۶
۲	مرکزی	۲۴۴۶	۱۹۷۵	+۴۷۱
۳	گیلان	۱۷۶۵	۹۱۲	+۸۵۳
۴	مازندران	۲۱۳۶	۱۶۲۶	+۵۱۰
۵	آذربایجان شرقی	۲۵۱۱	۷۶۶	+۱۷۴۵
۶	آذربایجان غربی	۱۰۱۲	۷۶۱	+۲۵۱
۷	باختران	۲۷۹۱	۱۰۲۲	+۱۷۶۹
۸	خوزستان	۷۲۳۳۷	۱۰۴۳۰	+۶۱۹۰۷
۹	فارس	۹۳۳۱	۶۱۶۳	+۳۱۶۸
۱۰	کرمان	۱۷۲۵	۳۲۰۱	-۱۴۷۶
۱۱	خراسان	۳۴۱۰	۳۰۱۷	+۳۹۳
۱۲	اصفهان	—	—	—
۱۳	سیستان و بلوچستان	۱۲۵۰	۱۵۱۷	-۲۶۷
۱۴	کردستان	۷۸۴	۵۷۷	+۲۰۷
۱۵	همدان	۲۰۶۰	۶۱۱	+۱۴۴۹
۱۶	چهارمحال و بختیاری	۱۴۷۵۴	۲۸۷۴	+۱۱۸۸۰
۱۷	لرستان	۶۸۷۱	۹۶۹	+۵۹۰۲
۱۸	ایلام	۲۹۵	۱۸۴	+۱۱۱
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۱۴۵۲	۹۰۲	+۵۵۰
۲۰	بوشهر	۲۱۵۱	۱۷۷۷	+۳۷۴
۲۱	زنجان	۶۴۰	۶۰۵	+۳۵
۲۲	سمنان	۴۷۰	۴۸۲	-۱۲
۲۳	یزد	۱۳۶۸	۱۴۴۳	-۷۵
۲۴	هرمزگان	۱۶۸۵	۱۸۹۷	-۲۱۲
	جمع	۱۶۳۳۲۳	۷۸۱۶۶	+۸۵۱۵۷

جدول شماره ۴: مهاجرت استان اصفهان در دوره ۱۰ ساله ۶۵ تا ۱۳۷۵

ردیف	نام استان	وارد شدگان به	خارج شدگان از	مهاجرت خالص
۱	آذربایجان شرقی	۳۱۰۹	۲۴۶۶	+۶۴۳
۲	آذربایجان غربی	۳۹۹۹	۲۲۸۲	-۱۷۱۷
۳	اردبیل	۴۷۶	۶۵۴	-۱۷۸
۴	اصفهان	—	—	—
۵	ایلام	۱۴۲۳	۵۷۹	+۸۴۴
۶	بوشهر	۵۲۵۶	۲۹۱۰	+۲۳۴۶
۷	تهران	۴۵۸۱۴	۴۸۲۷۷	-۲۴۴۳
۸	چهارمحال و بختیاری	۲۸۰۲۹	۶۱۴۳	+۲۱۸۸۶
۹	خراسان	۸۱۳۶	۷۱۰۷	+۱۰۲۹
۱۰	خوزستان	۵۲۹۸۴	۳۵۶۱۳	+۱۷۳۷۱
۱۱	زنجان	۵۵۱	۳۴۸	+۲۰۳
۱۲	سمنان	۸۸۳	۱۰۹۷	-۲۱۴
۱۳	سیستان و بلوچستان	۴۴۰۷	۲۳۴۶	+۲۰۶۱
۱۴	فارس	۱۶۵۹۸	۱۶۰۰۱	+۵۹۷
۱۵	قم	۴۹۷۳	۶۹۸۰	-۲۰۰۷
۱۶	کردستان	۶۶۸۹	۱۷۶۲	+۴۹۲۷
۱۷	کرمان	۶۵۷۲	۴۷۵۹	+۱۸۱۳
۱۸	کرمانشاه	۷۲۷۳	۲۲۰۲	+۵۰۷۱
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۲۹۴۳	۱۹۰۵	+۱۰۳۸
۲۰	گیلان	۳۳۲۵	۲۳۸۸	+۹۳۷
۲۱	لرستان	۱۰۵۵۲	۲۷۱۸	+۷۸۳۴
۲۲	مازندران	۵۱۲۶	۳۴۱۳	+۱۷۱۳
۲۳	مرکزی	۵۷۲۶	۴۹۶۲	+۷۶۴
۲۴	هرمزگان	۵۴۰۶	۲۹۸۹	+۲۴۱۷
۲۵	همدان	۳۸۹۴	۲۲۶۹	+۱۶۲۵
۲۶	یزد	۳۲۷۹	۴۱۸۰	-۹۰۱
	جمع	۵۹۱۶۴۰	۵۰۰۸۵۱	۹۰۷۸۹

جدول شماره ۵: وضعیت مهاجرت به استان ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵

شهرستان	وارد شده	از سایر استانها (درصد)	شهرستانهای دیگر استان (درصد)	شهر یا آبادی همان شهرستان (درصد)	خارج از کشور (درصد)	
					شهرستان	استان
اردستان	۳۹۶۹	۲۷/۱	۲۰/۸	۴۹/۷	۲	۸/۸
اصفهان	۲۶۰۱۷۰	۴۴/۶	۱۷/۵	۳۳/۴	۴	۱۶/۱
برخوار و میمه	۵۶۹۲۵	۳۹/۷	۴۱/۷	۱۴/۵	۳/۴	۲۵/۷
خمینی شهر	۲۹۳۰۷	۳۴/۹	۳۶/۷	۲۵	۲/۸	۱۵/۱
خوانسار	۳۲۶۶	۳۹/۲	۳۱/۶	۲۷/۶	۰/۱	۸/۹
سمیرم	۳۵۰۸	۳۴/۱	۲۷/۹	۳۷/۴	۰	۵/۴
شهرضا	۲۷۰۱۰	۴۴/۲	۳۶/۷	۱۷/۸	۰/۸	۱۶/۴
فریدن	۱۰۲۳۴	۱۶/۷	۲۷/۳	۵۵/۶	۰/۱	۷/۵
فریدونشهر	۳۲۵۱	۱۳/۷	۳۵/۲	۵۰/۱	۰/۸	۷/۳
فلاورجان	۲۶۹۲۶	۴۳/۲	۲۸/۷	۲۵/۴	۱/۹	۱۲/۸
کاشان	۴۱۰۱۰	۴۳/۸	۱۰/۳	۴۱	۳/۶	۱۲/۲
گلپایگان	۱۰۸۴۱	۴۱/۷	۲۱/۵	۳۵/۹	۰/۵	۱۳/۶
لنجان	۳۶۵۴۸	۳۷/۹	۳۱/۸	۲۹/۵	۰/۸	۱۷/۶
مبارکه	۱۹۲۳۲	۲۹/۳	۳۵/۹	۳۳/۱	۱/۵	۱۶
نائین	۶۶۵۱	۲۶/۳	۱۴/۷	۵۸/۴	۰/۲	۱۲/۳
نجف آباد	۴۸۷۸۷	۲۸/۲	۲۹	۴۰	۲/۴	۱۵/۶
نطنز	۴۰۰۵	۳۷/۷	۲۱/۴	۳۳	۷/۲	۱۰/۲
استان	۵۹۱۶۴۰	۲۳۹۸۴۷	۱۴۵۶۲۱	۱۸۸۸۸۰	۱۷۲۹۲	—
درصد	۱۰۰	۴۰	۲۵	۳۲	۳	—

توزیع مهاجرتها در داخل استان

در فاصله سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ جمعاً بیش از ۵۹۱ هزار نفر (معادل ۱۵/۱ درصد جمعیت استان) به استان اصفهان وارد یا در داخل آن جابه‌جا شده‌اند، که از این تعداد ۳ درصد مربوط به مهاجران خارج از کشور و ۹۷ درصد بقیه (حدود ۵۷۴۳۴۸ نفر) مربوط به مهاجرتها داخلی است، یعنی کسانی که از نواحی روستایی و شهری به قصد مهاجرت، سرزمین اصلی خود را ترک کرده‌اند (جدول شماره ۵).

بدیهی است توزیع این جابه‌جایی در سطح شهرستانهای مختلف استان یکسان نبوده و تحت تأثیر موقعیت و برخورداری از توانهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تفاوت‌های زیادی بین آنها به چشم می‌خورد؛ به طوری که شهرستان اصفهان با اسکان ۱۷۰۲۶۰ نفر یا ۴۴ درصد واردشدگان، بالاترین سهم را دارا بوده است. بدیهی است در این ارتباط، مرکزیت استانی، در تمرکز بخش عظیمی از صنایع و فعالیتهای خدماتی و تراکم سرمایه‌ها و تنوع جاذبه‌های شغلی شهرستان اصفهان موجب شده که نزدیک به ۴۵ درصد از مهاجران این شهرستان مربوط به استانهای دیگر باشند؛ در حالی که در اغلب شهرهای دیگر استان، نقل و انتقالات جمعیتی اغلب مربوط به جمعیت‌های شهری و روستایی داخل استان است.

بعد از مرکز استان، شهرستانهای برخوردار و میمه با ۹/۶ درصد و نجف‌آباد با ۸/۲ درصد قرار گرفته‌اند و در مقابل شهرستانهای نطنز، سمیرم، فریدونشهر و اردستان به‌علت دوری از مرکز استان و انزوای جغرافیایی و فقر امکانات صنعتی و خدماتی، کمترین سهم (کمتر از ۱ درصد) را داشته‌اند (جدول شماره ۵).

در مورد پذیرش مهاجران خارج از استان در دهه ۶۵ تا ۷۵ آمار جدول شماره «۶» نشان می‌دهد که بین شهرستانهای مختلف استان تفاوت‌های بسیار زیادی دیده می‌شود، به طوری که شهرستان اصفهان با ۴۸/۹۶ درصد و فریدونشهر با ۰/۱۸ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. بدیهی است در این ارتباط فعالیتهای مختلف صنعتی و خدماتی شهرستان اصفهان و نواحی اطراف آن و انزوای جغرافیایی و نقش کشاورزی فریدونشهر بی‌تأثیر نبوده است. آمار این جدول

جدول شماره ۶: توزیع مهاجران وارد شده به استان از ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ بر حسب شهرستان

شهرستان	کل جمعیت	وارد شده از استانهای دیگر	درصد به کل جمعیت استان	وارد شده به کل واردشدگان به استان	درصد به کل وارد شده از خارج از کشور	درصد به کل مهاجران خارج از کشور استان
اردستان	۴۵۱۵۰	۱۰۷۶	۲/۳	۴۵	۸۲	۴۱/
اصفهان	۱۶۱۰۰۱۵	۱۱۶۲۴۵	۷/۲	۴۸/۹۶	۱۰۲۰۰	۵۹
برخوار و میمه	۲۲۱۰۱۷	۲۲۶۳۸	۱۰/۲	۹/۵۳	۱۹۸۳	۱۱/۴
خمینی شهر	۲۴۳۴۸۶	۱۰۲۲۸	۴/۲	۴/۳۰	۸۳۵	۴/۸
خوانسار	۳۶۶۷۶	۱۲۸۲	۳/۴	۰/۵۳	۲۹	۰/۱۶
سمیرم	۶۴۹۱۸	۱۱۹۷	۱/۸	۱/۵۰	۲	۰/۰۱
شهرضا	۱۶۴۳۶۱	۱۱۹۴۰	۷/۲	۰/۵۰	۲۱۴	۱/۲
فریدن	۱۳۶۴۰۴	۱۷۱۷	۱/۲	۰/۷۲	۱۶	۰/۰۹
فریدونشهر	۴۴۱۱۷	۴۴۵	۱	۰/۱۸	۲۶	۱/۱۵
فلورجان	۲۰۹۷۹۷	۱۱۶۴۴	۵/۵	۴/۹۰	۵۳۴	۳
کاشان	۳۳۵۷۸۵	۱۷۹۷۳	۵/۳	۷/۵۷	۱۴۸۹	۸/۶
گلپایگان	۷۹۳۷۰	۴۵۲۲	۵/۷	۱/۹۰	۵۵	۳/۱
لنجان	۲۰۷۲۷۰	۱۳۸۵۰	۶/۸	۵/۸۳	۱۰۴	۰/۶۰
مبارکه	۱۱۹۷۲۱	۵۶۴۵	۷/۴	۰/۲۳	۲۵۳	۱/۴۶
نائین	۵۳۹۷۵	۱۷۵۰	۳/۲	۰/۷۳	۱۴	۰/۰۸
نجف آباد	۳۱۲۱۷۳	۱۳۷۶۰	۴/۴	۵/۸۰	۱۱۶۵	۶/۷
نطنز	۳۹۰۲۰	۱۵۱۱	۳/۸	۰/۶۳	۲۹۱	۱/۷
استان	۳۹۲۳۲۵۵	۲۳۷۴۲۳	-	۱۰۰	۱۷۲۹۲	۱۰۰

همچنین نشان می‌دهد که شهرستانهای برخوردار و میمه و کاشان در جذب مهاجران خارج از استان به ترتیب با ۹/۵۳ و ۷/۵۷ درصد در مرتبه دوم و سوم قرار دارند. در این مورد به نظر می‌رسد که فعالیتهای صنعتی و خدماتی این شهرستانها و نزدیکی آنها (بوئژه برخوردار و میمه) به مراکز استان و افزایش هزینه‌های زندگی در شهر اصفهان مؤثر بوده است.

در فاصله سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ جمعاً ۱۷۲۹۲ نفر از خارج از کشور به استان اصفهان وارد و در آن اسکان یافته‌اند. آمار جدول شماره «۶» نشان می‌دهد که سهم شهرستانهای مختلف استان این مهاجران برابر نبوده و از این نظر تفاوت‌های زیادی را نشان می‌دهند. بدیهی است در این ارتباط موقعیت جغرافیایی، توانهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی مختلف در جذب مهاجران خارجی بی‌تأثیر نبوده است. براساس آمار این جدول، از میان شهرستانهای مختلف استان بیشترین سهم مربوط به شهرستان اصفهان است که ۱۰۲۰۰ نفر یا ۵۹ درصد مهاجران را به خود اختصاص داده است و در مقابل کمترین سهم مربوط به شهرستان سمیرم است که فقط ۰/۰۱ درصد از مهاجران را جذب کرده است. آمار این جدول نشان می‌دهد که بعد از شهرستان اصفهان، شهرستانهای برخوردار و میمه و کاشان با توانهای صنعتی و خدماتی خود بیشترین سهم را در جذب مهاجران خارج از کشور دارند. (به نظر می‌رسد مهاجران این شهرستانها اغلب افغانی باشند).

خلاصه و نتیجه‌گیری

پدیده مهاجرت یکی از ویژگیهای جمعیت‌شناختی و یکی از جنبه‌های تحلیل جمعیت است. انسان غالباً از سرزمینهایی که شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها نامساعد است، خارج می‌شود و به مناطقی که دارای جاذبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهتری است وارد می‌شود. مهاجران به دنبال انگیزه‌های مختلفی مهاجرت می‌کنند که از میان آنها جست‌وجوی زندگی و آسایش بیشتر و کار بهتر و دستمزد بیشتر در اولویت قرار دارد (۱/ص ۳۴۶).

عمده‌ترین اشکال مهاجرت، مهاجرت‌های روستا به شهر و شهر به شهر است. مهاجرت‌های روستایی یکی از رایج‌ترین شکل‌های تحرک فضایی جمعیت‌هاست که همیشه از قضاوت‌های ارزشی الهام می‌گیرد. از این جهت که مفاهیم شهر و روستا، تمدن روستایی و تمدن شهری، مشاهده‌گر را بی تفاوت نمی‌گذارد و برعکس وزن این مفاهیم به معانی و هیجانات بسته است. مهاجر روستایی با ترک محل خود و رفتن به محل دیگر به نظر می‌رسد که گاهی به یک گروه رقیب می‌پیوندد، چون معمولاً زندگی دهقانی و روستایی سنتی، ضد زندگی شهری جوامع صنعتی جلوه می‌کند (۳/ ص ۱۲۳).

استان اصفهان پیش از سال ۱۳۴۵ و در شرایطی که هنوز مرحله صنعتی شدن خود را آغاز نکرده بود، از استانهای مهاجرفرست ایران بوده و بیلان منفی مهاجرتی داشته است.

در سالهای ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۱ که مصادف است با برنامه عمرانی چهارم کشور، همزمان با احداث تعداد زیادی از صنایع در استان، از جمله صنعت ذوب آهن و انتقال بخش دیگری از آب زاینده‌رود و افزایش اراضی زیرکشت و فعالیتهای کشاورزی، در روند مهاجرت به استان نیز تغییرات چشمگیری دیده شد، به طوری که در سال ۱۳۵۵ تعداد مهاجرانی که از استانهای دیگر به این استان مهاجرت کرده‌اند، به چهار برابر مهاجران سال ۴۵ افزایش یافت.

در فاصله سالهای ۵۵ تا ۱۳۶۵ در ادامه افزایش توانهای صنعتی و خدماتی استان ویژگی مهاجرپذیری آن ادامه یافته و خالص مهاجرتی آن به ۸۵۱۵۷+ نفر رسیده است. در دهه ۶۵ تا ۱۳۷۵ نیز ادامه روند افزایش فعالیتهای صنعتی و امکانات خدماتی - ارتباطی و توسعه مراکز آموزش عالی در استان، جاذبه‌های آن در جلب و جذب مهاجران بویژه برای مهاجران بیرون از استان افزایش یافته و در این دهه با خالص مهاجرتی ۹۰۷۸۹+ نفر بعد از استانهای تهران و خوزستان سومین استان مهاجرپذیر ایران بوده است.

پیشنهادها

در راستای تنظیم رشد، اصلاح ساختار، ترکیب و نظارت حرکات جمعیت استان و پیشگیری از پیامدهای نامطلوب اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی آن پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- ۱- برنامه تنظیم خانواده در استان تا رسیدن میزان مولید به ۱۰ تا ۱۵ در هزار ادامه یابد.
- ۲- استفاده از نظام سلسله‌مراتب سکونتگاهی و تعیین جایگاه صحیح مراکز جمعیت و خدمات استان، از تمرکز فوق‌العاده صنایع و خدمات در برخی از نواحی شهری و در نتیجه تراکم بیش از اندازه جمعیت آنها جلوگیری خواهد کرد.
- ۳- توجه به برجسته کردن نقش شهرهای کوچک و متوسط استان از طریق شناخت توانها و ظرفیت‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و زیست - محیطی و برنامه‌ریزی به‌منظور جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه روستایی و شهری.
- ۴- جلوگیری از تمرکز سرمایه‌گذاری در قطب‌های شهری، صنعتی و کشاورزی اصفهان و برنامه‌ریزی در نواحی اطراف و افزایش شاخصهای توسعه در شهرهای کوچک و متوسط استان، که این امر از تراکم مهاجران به شهر اصفهان خواهد کاست و توزیع جمعیت را در سطح استان متعادل‌تر خواهد کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پی‌نوشتها

- ۱- منظور مهاجران طول عمر است (پاسخ افراد به سؤال محل تولد و محل اقامت معمولی در زمان سرشماری است).
- ۲- عوامل جذب‌کننده و دفع‌کننده به ترتیب به صورتهای + و - و عوامل خنثی به صورت ۰ در نمودار شماره «۱» دیده می‌شود.
- ۳- احداث بعد از ۱۳۶۰.

منابع و مأخذ

- ۱- آشفته تهرانی، امیر. جامعه‌شناسی جمعیت ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان، (۱۳۶۴).
- ۲- احمدی، سیروس. بررسی مهاجرت‌های بین‌استانی در استان اصفهان، فصلنامه فرهنگ اصفهان، شماره ۷، (۱۳۷۷).
- ۳- پیتیه، ژان. مهاجرت روستاییان، ترجمه محمد مؤمنی‌کاشی، از مجموعه «چه می‌دانم؟» سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، تهران، (۱۳۶۹).
- ۴- تودارو، مایکل. مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه مصطفی سرمدی و پروین رئیسی‌فرد، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی، تهران، (۱۳۶۷).
- ۵- حسامیان، فرخ‌گیتی اعتماد و محمدرضا حائری، شهرنشینی در ایران، آگاه، تهران، (۱۳۶۳).
- ۶- زنجانی، حبیب‌الله. جمعیت و شهرنشینی در ایران، (جلد اول جمعیت) مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری در ایران، تهران، (۱۳۷۰).
- ۷- زنجانی، حبیب‌الله. زرین تاج و علیزاده‌آهی، مهاجرت، نشریه شماره ۲۸، مطالعات جمعیت، (۱۳۷۲).
- ۸- زنجانی، حبیب‌الله. مباحث و روش‌های شهرسازی، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، (۱۳۶۹).
- ۹- مرکز آمار ایران، سازمان برنامه و بودجه، نتایج سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن استان اصفهان، (۱۳۷۵).
- ۱۰- مرکز آمار ایران، سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان، گزارش پنجم، مطالعات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی استان اصفهان، (۱۳۷۶).
- ۱۱- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی کل کشور ۱۳۷۵.
- ۱۲- مهاجرت‌های استانی (۱۳۶۵-۷۵) بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۷.

۱۳- نظری، علی اصغر. (۱۳۷۳)، *جغرافیای جمعیت ایران*، انتشارات پیام نور.

14- Lee. E. S. (1966), *A Theory of Migration Demography* No 1.

15- Newman James. L. / Gordon Matzke, (1987), *Population Pattern Dynamic and prospects*, United State of America Newjersey.

16- pressat, Roland. (1989), *The Dictionary of Demography*, Blackwell, London.

